

Anmeldelser

Charlotte Engberg

1. person ental

Stefan Kjerkegaard, Henrik Skov Nielsen & Kristin Ørjasæter (red.): *Selvskreven – om litterær selvfremstilling*, Aarhus 2006 (Aarhus Universitetsforlag).

Som ethvert skolebarn, der har tabt sin første uskyld, vil vide, må man ikke forveksle forfatteren med fortælleren. Når dette forbud ikke desto mindre overtrædes igen og igen, kan det skyldes, at forbuddet fungerer kontraintuitivt. Når Knud Romer skriver en bog om en lille dreng, Knuds (også kaldet Knüdchen), opvækst i Nykøbing Falster, og når han ved flere lejligheder har tilkendegivet, at det skam handler om ham og hans families liv i dét hjørne af Danmark på dét historiske tidspunkt, så hjælper det ikke, at der står »roman« på omslaget af bogen; læserne véd bedre. Og derfor mener de sig i deres gode ret til at blive meget vrede på Knud Romer: det passer jo ikke, hvad han skriver om folk i Nykøbing Falster. Læseren har nemlig indgået, hvad den franske litteraturforsker, Philippe Lejeune, har kaldt for en »selvbiografisk pagt« med teksten, hvorfor de forventer, at der er identitet mellem de tre instanser: forfatter, fortæller og læser. Læses en tekst som selvbiografisk, er det en udbredt opfattelse, at det giver mening at forvente, at forfatteren – og altså

fortælleren – fortæller sandheden om sig selv og sine omgivelser.

I indledningen til den antologi, det handler om her, stiller redaktørerne et godt spørgsmål: er det monstro sådan, at den nedbrydning af skellet mellem selvbiografi og fiktion vi har været vidne til i den nyere litteratur – og kunst i det hele taget – og som er søgt indfanget ved ord som »autofiktion« (Serge Doubrovsky) og »dobbelkontrakt« (Poul Behrendt) i virkeligheden er en gammel historie? Ja, lyder svaret vel nærmest. Én af redaktørerne, Henrik Skov Nielsen, giver med sin analyse af udvalgte tekster af Blicher, eksempler på, hvordan også ældre dansk litteratur udfordrer grænserne mellem genrene. Det flydende forhold mellem den selvbiografiske tekst og fiktionsteksten er altså ikke i sig selv noget nyt fænomen, hvad man måske kunne tro i et svagt øjeblik, i betragtning af al den larm, der har rejst sig i de senere år i forbindelse med Peter Høegs, Claus Beck-Nielsens, Jørgen Leths og her på det allerseneste, Knud Romers, udgivelser.

Titlen på antologien giver én en fornemmelse af, at der er noget lumsk ved hele denne diskussion om selvbiografi – eller »litterær selvfremstilling«, som det lyder i undertitlen. »Selvskreven« hedder antologien. Hvem er det, der er »selvskreven«? Og hvad er det, der er »selvskrevet«? Et opslag i Ordbog over det danske sprog, som redaktørerne hjælpsomt allerede har foretaget, bekræfter denne anelse om, at der er noget mistænkeligt på færde.

Her får vi at vide, at ordet betyder [noget] »som man selv har skrevet; egenhændigt.« Men også, at der findes en svensk afledning af ordet – og jeg citerer: »självskriven; maaske egl.: som har indskrevet sig selv) i uegl. bet: 1) om person, som ifølge sin stilling eller fortjenester er berettiget, udpeget eller kvalificeret til en stilling, til at deltage i noget, 2) om ting eller forhold: om hvis berettigelse eller anvendelighed, der ikke kan herske tvivl; oplagt, ligetil, selvfølgelig.«

Forholdet mellem forfatter, fortæller og fortalt person i teksten er dog langt fra ligetil eller selvfølgelig. Det ville være let, hvis vi én gang for alle kunne beslutte os til, at selvbiografi er sandhed og fiktion er løgn. Men en selvbiografisk tekst er hverken mere eller mindre sand end andre tekster. Den påstår at være det og den læses, som om den er det. Men, uanset den skrivendes eventuelle helt oprigtige ønske om at skrive sandheden »and nothing but the truth«, så er den, dér skriver principielt aldrig sammenfaldende med den, der skrives om. Der er i alle tilfælde tale om en objekivering af selvet, hvorved der opstår en afstand mellem det skrivende jeg og det skrevne selv. Den amerikanske litteraturforsker Eric Santner (*On the Psychotheology of Everyday Life*, 2001) definerer selvet som den rest eller kerne af fremmedhed, som vi bygger vores identitet op omkring. Selvet bliver derved det i os, som er fremmed for os selv, dét, der bliver tilbage efter at vores egenskaber, interesser, holdninger, livshistorie osv. er opregnet. Dét,

som ikke giver nogen mening, men som alligevel har gyldighed. Og som hele tiden spiller med. Og det gælder selvfølgelig også for dén, der skriver selvbiografiske eller fiktive tekster.

I selvbiografi-skrivningen fordobles jeget til en instans, som reflekterer og fantaserer over det jeg, som har levet og stadig lever, hvorfor man med Niels Egebaks ord kan tale om en »selvbiografis fantasmatik«, som han gør i et kapitel af samme navn i *Galskabens metoder* fra 1988. Hverken denne bog eller Eric Santners figurerer i antologiens i øvrigt meget righoldige og nyttige litteraturliste. Niels Egebak minder læseren om den tyske betegnelse for selvbiografi, »Selbstdarstellung«, som netop fanger det forhold, at der er tale om en frembringelse, en iscenesættelse og en fremvisning af et selv – forskelligt fra det jeg, der fører pennen. Og dét uanset om vi siger, at »identiteten« disse tre instanser imellem udpeger en tekst som selvbiografisk, underforstået som refererende til et liv uden for teksten, eller vi siger, at navnesammenfaldet mellem de nævnte instanser ikke garanterer nogen sandhed, men peger i retning af den tidligere nævnte »autofiktion«.

Betegnelsen bruges om de tekster, hvis tilhørsforhold er principielt uafgørlige, de kan hverken læses som rent fiktive eller rent autobiografiske, hvorved autofiktionen problematiserer de herskende genreoppositioner. Autofiktion er ikke en ny litterær form, men en betegnelse, der dækker den tekst, der svinger mellem roman

og selvbiografi. Hverken selvbiografi eller roman – eller måske – både selvbiografi og roman. Louise Svanholm ser nærmere på betegnelsens brugbarhed, i en diskussion med Doubrovskys eget forsøg med genren i *Le livre Brisé* (1989) og med Georges Perecs *W ou le souvenir d'enfance* (1975). Konklusionen lyder, at den slags tekster præsenterer en udveksling mellem liv og skrift, der ved at synliggøre de ubestemmelige fortællerforhold netop skaber en form for troværdighed.

Tekster kan have et så stort overskud af selvbiografiske elementer, at disse dårligt lader sig overse og omvendt findes der værker, som er blevet klassificeret som selvbiografier, som indeholder så mange fiktive træk, at det er umuligt at læse henover. »B. er kommen, saa at sige, dødfødt til Verden«, lyder det f.eks. hos Steen St. Blicher i teksten »Steen Steensen Blicher«, som af grunde én af redaktørerne, Henrik Skov Nielsen, påtager sig at forklare, må placeres ét eller andet sted mellem novelle og selvbiografi, som netop svarer til betegnelsen autofiktion. Nielsen taler faktisk om hele forfatterskabet som et »storskala-eksperiment i autofiktionsgenren«.

Dét spørgsmål, der umiddelbart melder sig for de fleste af artiklernes forfattere, er selvfølgelig, hvordan man bestemmer en tekst som selvbiografisk? Skyldes det nogle specifikke tekstimmanente karakteristika? Udgør selvbiografien en afgrænset genre? Eller er bestemmelsen af en tekst som værende selvbiografisk et resultat af en bestemt analyse/læsning? Det er

spørgsmål, der har været stillet før, af bl.a. Georges Gusdorf, Philippe Lejeune, Paul de Man og Jean Starobinski – som da også alle figurerer i antologiens litteraturliste og som vendes og drejes i de enkelte artikler. Som noget gennemgående for artiklerne, møder vi opfattelsen af, at det er gennem fortællingen, at livet får sammenhæng og mening, og at denne fortælling består af en i princippet uigennemskuelig blanding af løgn og latin, eller fiktion og sandhed.

Per Stounbjerg tager Jørgen Leths *Det uperfekte menneske* under kyndig behandling. Ligesom det lød i hans disputats om Strindberg, kalder han her selvbiografien for en »uren genre«, som blander historieskrivning og psykologisk analyse med fantasi, essayistik, rejseskildring og meget andet og Stounbjerg går i artiklen i rette både med dem, der i sin tid opfattede Leths bog som en tilståelse af en forbrydelse (hashsmugling og utærlig omgang med mindreårige) og med dem, som forsøgte at redde Leth ved at hævde, at bogen er ren fiktion. Også Stounbjerg foreslår, at man anvender genrebetegnelsen autofiktion her. Fokus hos Leth er ikke på sammenhængen i forfatterens liv, men derimod på interaktionerne med andre. Derved kommer situationer, tilfældigheder, steder, vaner og gentagelser til at spille en særlig rolle. Det subjekt, der er tilstede hos Leth præsenterer sig som en særlig sensibilitet. Det fortalte kan dreje sig om snart sagt, hvad som helst, inklusive Jørgen Leth selv. Det hele holdes sammen

af et skrivende subjekt. »Uden dette ville bogen blot være et orienteringsløst mangefold af disparate deltaljer. Ophobningen af erindringsstykker, landskabsbeskrivelser, rejser, samlejer, filmbetragtninger m.v. står og falder med, at læseren finder Leth værd at lytte til«. Det er ikke stoffligheden i sig selv, men måden, hvorpå det referentielle gestaltes, selve referencens retorik, der er det mest interessante ved Leths bog, konkluderer Stounbjerg.

Men udelukker den ene måde at læse en tekst på, den anden? Kan man måske læse en tekst som både mere eller mindre selvbiografisk og som fiktion. Ja, siger Kristin Ørjasætter i sin læsning af Dag Solstads fremragende *16.07.41*. Hvis læseren blot følger tekstens bevægelser vil han eller hun kunne opnå en koncentration svarende til dervishens måde at snurre rundt om sin akse på, mener hun. Skulle man ikke kunne have to tanker i hovedet samtidig? som hun drillende spørger. Men i øvrigt er det ikke så meget spørgsmålet om selvbiografi eller roman, der rejser sig i forhold til denne tekst. Dele af det selvbiografiske materiale er i *16.07.41* bearbejdet til fiktion, mens andre dele optræder som dokumentation. Som en følge heraf inviteres læseren til at læse værket på to måder samtidigt: som selvbiografisk fiktivt, på den ene side og som selvbiografisk dokumenteret, på den anden.

Der er mange andre glimrende artikler i antologien; der skrives om Peter Høeg, Villy Sørensen, Johan-

nes V. Jensen, Herman Bang, Per Højholt og Jeffrey Eugenides. Og så til sidst Arne Melberg som skriver om tre forskellige former for »selvfremstilling«, som han benævner vise, søge og skjule: Vladimir Nabokov, der viser mindebilleder om sig selv, V.S. Naipaul, som søger sig selv gennem romanen og rejseberetningen og endelig W.G. Sebald, der »skriver sig selv gennem andre og andre gennem sig selv og derfor skjuler sig i andre og i noget andet«. Det er ifølge Melberg opbruddet og tabet der »trikker« selvbiografi-skrivningen og han ser eksilet som selvbiografis vigtigste forudsætning. En ikke helt ny opfattelse, som passer glimrende på de tre forfattere, som Melberg her beskæftiger sig med. Han diskuterer endvidere muligheden for, at al litteratur skjuler en biografi og at al selvbiografi søger at komme på sporet af et selv, der er gået tabt.

Charlotte Engberg, lektor på Roskilde Universitetscenter, Institut for Sprog og Kultur.

Peter Bakker

Carsten og Malene Fenger-Grøndahl: *Sigøjnere. 1000 år på kanten af Europa*, Århus 2006 (Aarhus Universitetsforlag).

Siden Rumænien og Bulgarien blev medlemmer af EU, er Sigøjnere det største mindretal i EU. Man anslår, at der bor omkring fem millioner af dem i Europa. Der er forholdsvis få